

Literatura

Emakumeak protagonista

Gema Lasartek 1979tik 2009ra bitartean emakumeek idatzitako 27 eleberritako pertsonaia protagonista femeninoak aztertu ditu doktore tesi batean, generoaren gaineko diskurtsoak analizatuz. Mari Jose Olaziregik zuzendutako tesia maiatzaren 7an aurkeztu zuen *Pertsonaia protagonista femeninoen ezaugarriak eta bilakaera euskal narratiba garaikidean* titulupean.

IRATXE ESNAOLA

Argazkiak: Dani Blanco

MENDEBALDEKO LITERATUR tradizioan emakumeek izan duten ikusezintasuna islatu izan da pertsonaia protagonista femeninoetan duela oso gutxira arte. 1979 arteko euskal literatur pertsonaien historiak Txomin Agirreren *Garoa* (1912) eleberriko Joanes artzaina, Txillardegiren *Leturiaren egunkari ezkutua* nobelako Leturia (1957) eta Ramon Saizarbitoriaren *Egunero hasten delako* (1969) eleberriko berritsua hartu ditu kontuan. Oraingotan, Gema Lasarte (Erretereria, 1962) Irakasle Eskolako irakasle, ikertzaile eta ARGIAko kolaboratzailea euskal pertsonaia protagonista femeninoei begira jarri da eta aipatutakoei berri bat proposatu die: Arantxa Urretabizkairen *Zergatik panpox* (1979) eleberriko Ama. Aparteko garrantzia eman dio Lasartek. “Literatur pertsonaia protagonista femeninoak sortzerakoan bera da protagonista subjektua sortzen lehena, baita euskal literaturan 70eko hamarkadako askapen mugimenduaren aldarriak bere egiten ere. Horiekin dialektikan sortu zen pertsonaia. Zela amatasuna, antisorgailuak, gorputzaren mintzaira, bikote harremanen ezintasuna... Hori apartekoa da euskal literaturan”.

Emakume protagonistek aldaketak jasan dituzten jakin nahian hasi zuen 27 eleberrien azterketa eta “emazte eta ama eredugarriaren antitesia” sortu dela ondorioztatu du Lasartek, “emakume berria” deitzen duena. Hari narratiboaren subjektu bihurtu dira emakume protagonistak. Emakume berria pasibota-

Gema Lasarte: “Gaur egun askoz ikusgarriagoa da emakumeen presentzia nobelagintzan, baina ez du gizonek adina idazten”.

Gema Lasartek uste du emazte eta ama eredugarriaren antitesia sortu dela euskal literaturan pertsonaia protagonista femeninoen bidez: pasibotasunetik irten den emakume bat, erabakitze ahalmena duena eta literaturak historian zehar esleitu dizkion rolak saihesteko gai dena.

sunetik irten da, erabakitze ahalmena du, eta aldi berean, literaturak historikoki esleitu dizkion roletatik irten da. Lasartek uste du emakume idazleek gizarteari erreparatu eta kontzienteki aukeratu dutela bertoko arazoak pertsonaietan hezurramitza. “Gizartean gertatzen ari diren gauzak kontatzen ari dira emakume idazleak. *Zergatik, Panpoxetik* hona konstantea izan da. Esate batera, Karmele Jaioen *Musika airean* eleberrian ikusten da emakume zaharrak zertan pentsatzen ari diren, zerk kezkatzen dituen. Elenak, protagonistak, senarra hiltzean deskubritu du bakarrik bizitzea gustatzen zaiola. Emakume zaharrek diote beren bizitza proiektua eraikia zegoela jaio zirenetik, ez zutela izan ez aukerarik, ez gunerik zer egin erabakitzeke”.

Linda Whiteren *Basque Women Writers of the Twentieth Century* (1996) tesian euskal literaturan androzentrismoa zegoela frogatu bazen, Lasartek gaur eguneko presente darraiela ondorioztatu du. “Gaur egun askoz ikusgarriagoa da emakumeen presentzia nobelagintzan, baina ez du gizonak adina idazten; %15aren inguruan dabilta, oraindik. Hortik abiatuta aipatzen dut androzentrismoa. Badirudi izugarritzko boom-a dagoela, baina gutxi batzuk dira ari direnak”. Tesi honek emakumeen sorkuntzari ikusgarritasuna dakarkion neurrian euskal kanona alda dezakeela uste du, baina mantsoki. “Even Zoharrek ondo esplikatuta bezala, kanona zentrotik periferiara edo periferiatik zentrora egiten den mugimendua da. Hau ez da kasuala. Irakurle, komunikabide, argitaletxe eta literatur sisteman mugitzen direnen artean sortzen

da. Mundu horretan bere egoeraren jakitun den emakume kontzientea indartzen ari den neurrian, kanona ere mugituko da”.

Urteak pasa dira *Zergatik panpox* argitaratu zenetik. Edonola ere, Lasartek aurkitu du tesi honen korpusen literatura eta gizarte dialektikan jarri dituenik. “Izugarri txunditu ninduen eta txunditzen nau oraindik Lourdes Oñederraren *Eta emakumeak sugeak esan zion* (1999) eleberriko Teresa protagonistak. Ez dago senarrarekin, ez maitalearekin, ez genesiak esaten dionarekin. Nire ustez, urrun du gizona eta bizitza errealean ere hala sentitu izan dut. Tesian diot emakume berria hemen dela, baina gizon berria urrun dago. Tesi berri bat egin behar banu gizon berriaz egingo nuke! Ezin dugu berdintasunaz hitz egin gizona berri ezean. Badakit maskulinitate berriak sortzen ari direla,

baina pribilegioetatik askatu eta dena kuestionatu artean ez da berririk sortuko”.

Emakume berria sortzeko, identitate berria gorpuzteko, modu ezberdinak baliatu dituzte pertsonaiek. Krisialdietatik irten dira batzuk, transgresioaren bidetik ekin diote bestetuek. Nortasuna berreskuratu nahi dutenei laguntzaileak agertu zaizkie bidean, emakumeen konstelazio forman. “Kritika feministak esan du emakumeek emakumeekin egin izan dutela bidea. Pertsonaia protagonista femeninoak gizarte kontra eduki du gehienetan, eta aldez, emakumea laguntzaile. Uxue Alberdiren *Aulki-Jokoan* (2009) hiru emakume lagun min daude, eta Karmele Jaioen Elenak konstelazio handia du inguruan. Emakumeen genealogia sortu da beren hizkuntza eta bizimoduak konpartituz”.

Kontzeptuak eta kontatzeko moduak aztertu ditu generoaren gainean eraikitako diskurtsoak analizatzeko. Memoria, amatasuna, nazioa, genero indarkeria eta sexu identitatea izan dira aztertutako gaiak. Gehien errepikatu den kontamoldea modus autobiografikoa izan da. Iragana gogora ekarri dute ia denek. “Oraindik emakume idazleek euren buruarekin hausnar egiteko beharra dute, nortasuna finkatu, atzera begirada bota eta kokapen bat egiteko. Modus autobiografikoaren teknika erabiltzen dute gogoeta egiteko eta hortik zerbait berria eraikitzeke”.

Bestalde, genero indarkeria gai nagusitzat hartu dutenak %5era ez dira iritsi. Ezberdintasuna modu naturalean onartzean datzan indarkeria sinbolikorik ere ez du antze-

man. “Emakumeek ez dute indarkeria sinbolikoa legitimatu, eta uste dut horren jakinaren gainean egin dutela, beraien ikusgarritasuna eta legitimitatea eskatzen ari diren emakumeak baitira. Genero indarkeriaren gaia, beharbada, beldurratik ez da azaldu. Gai delikatu eta traumatikoa da, kudeatzen oso zaila. Aitziber Etxeberriak *Tango Urdinan* oso ondo lortu du, hala ere. Beste guztiek esandakoa entzuten da baina eraso jasan duena ez. Ez da erraza. Kontu handiarekin idatzi behar da sinesgarri izan dadin. Komunikabideak oso gainean daude eta hori errealtatera jaitsi eta ikusaraztea oso zaila da”.

Nobela beltza: sexuaren eta generoaren berridazketa

Itxaro Bordak nobela beltzari eta lesbianismoari eskaini dizkion lau liburuak (*Bakean utzi arte*, 1994; *Bizi nizan munduan*, 1996; *Amorezko pena baño*, 1996; eta *Jalgi hadi plazara*, 2007) aztergai dira tesian, Amaia Ezpeldoi protagonistaren bitartez. Tradizioz gizonena izan da polizia generoa, baina estereotipoak baztertu izan dituzte generora gerturatu diren emakumeek. Gizonezkoen mundu ikuskera hegemonikoa eta ideologia feministaren arteko ezkontza posible den planteatu da tesian. Hau da, polizia nobela eta lesbiana detektibearen batura sinesgarria gertatzen al den. “Tesiaren hasieran planteatu nuen literatur pertsonaiak sinesgarria izateko bi premisa behar dituela. Bata, teoria feministari kasu egitea zientifikotasuna duelako emakume galetan. Teoria feministatik hurbil baldin badabil pertsonaia femeninoa, seguru asko, sinesgarria izango da. Ez alferrik, feminismoak urteak daramatza ikerketak egiten. Eta, bigarrena, Butler-en performatibitatea erabiltzea, alegia, maskulino eta femenino

“Emakumeek ez dute indarkeria sinbolikoa legitimatu, eta uste dut horren jakinaren gainean egin dutela, beraien ikusgarritasuna eta legitimitatea eskatzen ari diren emakumeak baitira”

GEMA LASARTE

kategorien arteko mugak lausotzea. Prisma horretatik begiratuta oso sinesgarria da Amaia Ezpeldoi”.

Amaia Ezpeldoi ez da detektibe latza, sentibera da eta landa girokoa. Parodia darabil arma bezala, ez du hizkuntzaren erabilpen sexistarik egiten, lesbiana izaera plazaratzen du. Nolanahi dela, tesian agertzen du Lasartek hau ez dela arruntea. “Pertsonaia lesbikoak edota harreman lesbikoak urriak dira euskal literaturan: modu inplizituan eta esporadikoki Laura Mintegiren *Nerea eta Biok* (1994) eta Garazi Goiaren *Bi hitz* (2008) eleberrietan antze-man ditugu, eta esplizituan, Amaia Ezpeldoiaren gorabeheretan eta Ixiar Rozasen *Edo zu edo ni* (2000) eleberrian”.

Kritika, tresna bat

Gema Lasarte izan zen Sareinak proiektuaren sortzaileetako bat. Emakumeen literatura periferiatik zentrorra ekartzeko intentzioarekin sortu zen orain bost urte blog hau, metodologia feministak proposatuz literatura modu berrian irakurtzeko. Lasartek ez du zuzenean tesia helburu edo asmo harekin lotu. “Nik euskal literaturari generotik begiratu nahi nion tesi honekin. Emakumeen begirada eskaini, emakumetik eta feminismotik. Uste dut lortu dudala eta gustura nago”. Eleberrien gaineko interpretazioen legitimotasunaz galdetzean, argi dauka: “Kritikaria zenbat eta jantziago orduan eta hobe. Metodologia eta kritika feminista alboan hartuta, legitimoa da bere lana idazlearena den bezalaxe. Esaten dena arrazoitzean dago gakoa. Berrirakurketak dira, proposamenak. Beraz, berrirakur ditzagun testuak emakumeek ematen dituzten testuekin. Guk ez dugu historia irakurri, guri tokatzen zaigu beste begirada batekin gauzak kontatzea”. ■

HOTELA IRIARTE JAUREGIA *****

Bidania (Bidegoian) Gipuzkoa • Tel: 943681234
www.iriartejauregia.com